

Ірина Карпич,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАНЬ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ**

(20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.)

Анотація: У статті висвітлено історію становлення та розвитку періодичних видань України в контексті політики соціального виховання у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Відповідно до цільового призначення часописів автором проаналізовано періодичні видання (всесоюзні, всеукраїнські та регіональні) за такими групами: спеціальна піонерська періодика, методичні видання для організаторів дитячого руху, педагогічна преса та молодіжна періодика. Розкрито роль преси для розвитку дитячого руху в досліджуваній період.

Аннотация: В статье отражена история становления и развития периодических изданий Украины в контексте политики социального воспитания в 20-х – начале 30-х гг. ХХ в. Соответственно с целевым назначением журналов автором проанализированы периодические издания (всесоюзные, всеукраинские и региональные) по следующим группам: специальная пионерская периодика, методические издания для организаторов детского движения, педагогическая пресса и молодежная периодика. Раскрыта роль прессы в развитии детского движения в исследуемый период.

Abstract: In the article the history of formation and development of periodicals of Ukraine in the context of social education in the 20's - early 30's. XX century.

It was found that the formation of educational periodicals in the twentieth – early thirties of the 20th century is closely intertwined with the development of children's communist movement. The periodicals (Union, national and regional levels) with the main problems of children's movement have been founded since the beginning of children's movement formation. The first special pioneer periodic organ was the newspaper “Young Spartacus” (December 15, 1922, Kharkiv).

According to the purpose the classification of periodicals of the twentieth – early thirties of the 20th century has been made. The mentioned periodicals are the

following: general educational periodicals; methodological periodicals for organizers of children's movement; special pioneer periodicals; youth periodicals. The role of media in the development of children's movement in the study period.

It was found that the most detailed and systematic problems analyses has been highlighted in such issues for children's movement organizers as Ukrainian magazine "Children's Movement" ("Dytiachyi Rukh") (1925-1934) and the All-Union magazine "Pioneer leader" ("Vozhaty") (1924-1988). Programmes of periodicals and highlights the main problems of children's movement in the pages of periodicals.

Ключові слова: періодичні видання України, преса, періодика, соціальне виховання, виховання, дитячий рух, дитяча організація, піонерська організація.

Ключевые слова: периодические издания Украины, пресса, периодика, социальное воспитание, воспитание, детское движение, детская организация, пионерская организация.

Keywords: Ukraine periodicals, newspapers, periodicals, social education, education, children's movement, youth organization, the Pioneer organization.

Сучасні соціально-економічні та суспільно-політичні перетворення в Україні вимагають переосмислення та вдосконалення соціальних інститутів, передусім, перегляду роботи тих, що займаються вихованням молоді та відповідальні за її ефективну соціалізацію.

Інноваційні процеси, що відбуваються в державі, вплинули і на діяльність сучасних дитячих об'єднань та організацій. Поряд із занепадом традиційних структур виникає безліч різноманітних за цілями дитячих організацій, збільшується кількість релігійних, екологічних, патріотичних, спортивних та інших асоціацій дітей, відбувається їх організаційне самовизначення та самоусвідомлення.

Проте сьогодні розвиток дитячого руху відбувається складно: для його динаміки не вистачає досвіду, методичного забезпечення, кадрів тощо. При створенні нових дитячих організацій їх ініціатори нерідко йдуть шляхом механічного запозичення зарубіжного досвіду, без урахування історичних традицій своєї країни.

Цінним джерелом для вивчення історії, теорії та практики дитячого руху

є періодичні видання через їх оперативність та безпосередність відображення подій. Сторінки періодичних видань 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. відображали актуальні проблеми дитячого руху, пропагували нові форми і методи роботи піонерської організації, висвітлювали досвід діяльності дитячих організацій в Україні та за рубежом. Таким чином, публікації на сторінках газет і журналів перетворюють пресу на своєрідне джерело епохи, які різнопланово висвітлюють події. Існування незначної кількості сучасних періодичних видань для дитячих організацій актуалізує дослідження історії їх започаткування і розвитку.

Проблеми дитячого руху в періодиці в різні історико-педагогічні періоди розробляли його сучасники, теоретики та практики. Першими дослідниками преси 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. були співробітники редакцій періодичних видань: В. Арнаутов, А. Гурарій, А. Журавський, С. Кільколик, М. Крупеніна, В. Лір, М. Миронов, В. Мускін, І. Петровський, Н. Потапов та ін., які розглядали пресу як ефективний засіб виховання дітей.

У радянський період питання періодичних видань розкрито в дослідженнях А. Аكوпова, М. Басова, С. Гармаша, Д. Григораша, В. Зябкіна, К. Присяжнюк, Л. Семенко, А. Токарської, О. Федорова, М. Холмова та ін.

На сучасному етапі особливості періодичної преси висвітлили у своїх наукових доробках О. Адаменко, Л. Вайда, І. Зайченко, Я. Кривко, А. Крохмаль, С. Лобода, І. Мельник, А. Пугач, О. Сараєва та ін.

Проте більшість історіографічних праць опосередковано стосуються досліджуваної теми: вони присвячені загальним аспектам окремо дитячого руху, періодичної преси, мають фрагментарний характер та потребують усебічного аналізу.

Мета статті – висвітлити історію становлення та розвитку періодичних видань України в контексті політики соціального виховання.

Становлення та розвиток періодичних видань в Україні у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. відбувалося в тісному зв'язку з розвитком дитячого руху. Зростання періодики свідчило про зміцнення дитячого руху й навпаки [1, с. 18].

Цінним документом, що давав поштовх широкому розгортанню періодичної преси була резолюція XIII з'їзду РКП(б) (1924) «О печати», яка підкреслювала необхідність «...розгорнути справу створення піонерської літератури, залучивши до неї Комсомол, партійні, професійні і радянські організації» [4, с. 25].

У 20-х рр. XX ст. з'являються періодичні видання, серед яких були як загальнопедагогічні журнали, так і спеціальні піонерські періодичні видання, на сторінках яких висвітлювалися актуальні питання дитячого руху. Головне завдання, яке стояло перед пресою, – комуністичне виховання дітей, тобто внесення політики в дитяче життя.

Питання про першість періодичних видань є досить суперечливим. Так, у збірнику «Смена комсомола» і в книзі В. Яковлева «Рождение пионерской организации имени В. И. Ленина» стверджується, що першою піонерською газетою було харківське видавництво «Юный спартак» (1922). У збірнику «Всегда готов» першою піонерською газетою названо ленінградську газету «Ленинские искры» [3, с. 25].

В Україні перші осередки «юних спартаків» з'являються в квітні 1922 р. в Харкові. Вже восени на першій загальноміській конференції дітей заговорили про необхідність створення спеціальної піонерської газети. Партійна та комсомольська організація підтримала ідею дітей. І вже 15 грудня 1922 р. в Харкові виходить перший номер газети «Юный спартак». Це була щотижнева дитяча ілюстрована газета, орган Центральної і Харківської комісії з дитячого руху і Харківського міському «Юних спартаків» – перша газета дитячої комуністичної преси в Україні, популярність якої швидко зростала [6, с. 34].

Організатором і редактором газети був один із перших журналістів юнацької преси в Україні – В. Куличенко (В. Лір) [6, с. 34].

У перші роки створення піонерських загонів газета ідеологічно спрямовувала організацію дитячого руху в Україні [12, с. 105].

З 1 вересня 1923 р. виходить щомісячний додаток до газети – «Красная звездочка» для дітей молодшого віку (від 6 до 9 років). Додаток містив багато інформації про розвиток дитячого руху в Україні. Це було перше періодичне видання для жовтенят в Україні.

У 1924 р. газету «Юный спартак» було перейменовано на газету «Юный ленинец» – орган Харківського бюро комдитруху при ЦК ЛКСМУ. У першому номері редакція, звертаючись до читачів, задекларувала, що газета повинна стати тим міцним ланцюгом, який об'єднає піонерські загони не тільки міста та села, а й

взагалі всіх піонерів України, СРСР та зарубіжних країн.

Газета «Юный спартак», а потім «Юный ленинец» друкувалась російською мовою аж до лютого 1925 р., коли вперше вийшла газета для села українською мовою під назвою «Юний ленинець», яку з третього номера було змінено на нову назву «На зміну» – орган Центрального бюро дитячого комуністичного руху при ЦК ЛКСМУ [1, с. 19].

Газети були розраховані майже виключно для дітей міста, для села – видання «Червоні квіти» – орган Центрального бюро дитячого руху і Головоцвуху Наркомосвіти УСРР – двотижневий ілюстрований журнал для дітей

шкільного віку, що виходив українською мовою.

Він почав виходити з 1 жовтня 1923 р. в Харкові. В підготовці журналу брали участь кілька видавництв, організацій. Редактором журналу був нарком освіти УСРР В. Затонський [1, с. 19].

Дописувачами журналу були піонери, школярі, педагоги, видатні українські письменники та поети. На сторінках видання публікувалися твори діячів культури А. Головка, І. Сенченка, В. Сосюри, П. Тичини, В. Чередниченка та ін. [12, с. 99].

Журнал користувався попитом не тільки в Україні, але й за її межами, що сприяло дружнім зв'язкам українських піонерів із дитячими організаціями інших радянських республік [8].

У 1931 р. журнал «Червоні квіти» із № 15 та «Більшовиченята», які з 1924 р. виходили в Києві, об'єднано в один журнал під назвою «Піонерія» –

щомісячний ілюстрований журнал для дітей – орган ЦБ Комдитруху при ЛКСМУ та Упрсоцвиху НКО УРСР, який виходив у державному видавництві «Молодий більшовик».

Майже одночасно подібний журнал «Октябрьские востокы» (1924, Харків) вийшов російською мовою. Цей двотижневий ілюстрований журнал для дітей шкільного віку випускався під керівництвом Головоцвиху Народного комісаріату освіти України.

Редакція вважала випуск журналу потрібною та корисною справою: «...якщо будь-який журнал повинен бути корисним, то наш журнал повинен бути і цікавим, і захоплюючим. Якщо журнал для дорослих не повинен бути «нудним», то журнал для дітей обов'язково повинен бути веселим», – писала редакція журналу [8, с. 1].

Видання журналів «Червоні квіти» та «Октябрьские востокы» почалося ще тоді, коли дитячий рух тільки набував масових форм.

Зміцнилася піонерорганізація, поширювалася й піонерська періодика. Поряд із двома газетами та двома журналами центру виникли додатки до комсомольських або партійних газет: «Більшовиченята» при «Молодому більшовику» в Києві, «Будь наготові» при Дніпропетровській газеті «Звезда» [1, с. 20].

З кожним роком тираж усіх піонерських періодичних видань зростав. Це свідчило про значну увагу держави і відповідне фінансування [1, с. 20].

Зростає і кількість українських піонерських періодичних видань, з'являються журнали «Друг детей» (1925, Харків), «Жовтень» (1928, Харків), «Тук-тук» (1929, Харків), «Знання та праця» (1929, Харків), «На роботі» (1930, Харків) та ін.

Крім названих вище періодичних видань України 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., цінними для нашого дослідження є методичні періодичні видання для організаторів дитячого руху, сторінки яких широко та детально відображали різні аспекти організації і діяльності дитячого руху України та зарубіжних країн.

З-поміж інших на особливу увагу заслуговує журнал «Дитячий рух» (1925, Харків) – орган Центрального бюро Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, який був керівним журналом комуністичного дитячого руху в Україні.

Завдання журналу змінювалися відповідно до напрямів діяльності дитячого руху та спрямованості політики держави, що відображалось в змісті його рубрик.

Відповідно до постанови Центрального Бюро ЦК ЛКСМУ у 1934 р. (з 14 номеру) журнал «Дитячий рух» було перейменовано в журнал «Піонервожатий» – орган Центрального і Київського обласного комітетів ЛКСМУ.

Журнал став своєрідним методичним виданням для кожного керівника піонерської організації, для кожного осередку ЛКСМ, для кожного вчителя, для кожної школи.

Не менш важливим для нашого дослідження є методичне видання всесоюзного рівня – журнал «Вожатый» (1924, Москва) – суспільно-політичний і методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна. Весь час журнал «Вожатый» був у центрі основних проблем дитячого комуністичного руху, відображаючи на своїх сторінках нагальні проблеми піонерської організації.

Постійними активними співробітниками та

кореспондентами журналу були теоретики та практики дитячого руху О. Волков, Е. Гернле, М. Зак, О. Залкінд, В. Зорін, С. Ріверс, Я. Смоляров, Н. Шульман, В. Яковлєв та ін. [2, с. 97].

Журнал «Вожатый» відігравав значну роль у поширенні досвіду комуністичного виховання, в справі пояснення основних принципів піонерської організації, створення його науково-методичної бази, в пошуках змісту піонерської роботи, він був важливим засобом взаємообміну досвідом із зарубіжними країнами, керівним органом в роботі Міжнародного дитячого бюро [2, с. 98].

Отже, аналіз періодичних видань засвідчує, що в 20 рр. ХХ ст. з виникненням дитячого руху починає з'являтися піонерська преса всесоюзного і всеукраїнського рівнів.

Проте не меншу цінність для нашого дослідження становить група видань *молодіжної періодики* 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., зокрема журнали «Знання» («Знание») (1923, Харків), «Червоний шлях» (1923, Харків), «Юношеское движение» (1923, Харків), «Молодий більшовик» (1925, Харків), «Молодняк» (1927, Харків) та ін., сторінки яких відображали роботу піонерських груп у різних регіонах держави.

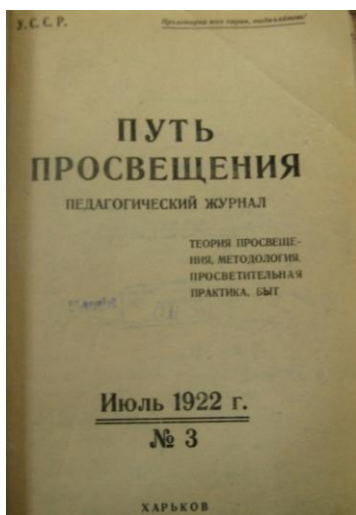

Одному із перших та цікавих періодів розвитку КСМУ був присвячений журнал «Юношеское движение» (1923, Харків). На сторінках журналу публікувалися спогади організаторів, різні документи й матеріали з історії юнацького руху в Україні. Кожен окремий номер присвячували певному етапові чи факту з історії руху. Це надавало журналу закінченості й сприяло вдалому використанню його матеріалів [13, с. 93].

У ці ж роки виходить ряд *загальнопедагогічних періодичних видань*, на сторінках яких висвітлювалися актуальні питання в галузі дитячого руху: журнали

«Путь просвещения» («Шлях освіти», «Комуністична освіта») (1922, Харків), «Радянська освіта» (1923, Харків); газета «Народный учитель» (1925, Харків) та ін.

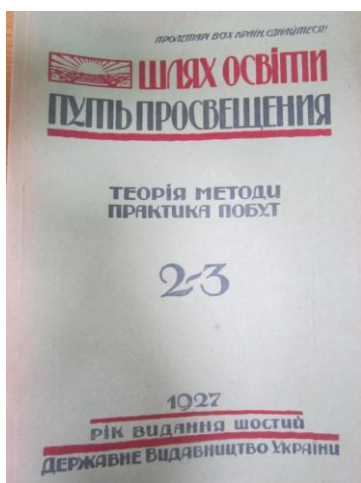
Тогочасні провідні педагогічні видання пропагували думку про те, що школа повинна перетворитися в знаряддя побудови комуністичного суспільства [7, с. 13], а педагогічна преса мала стати пропагандистом комуністичних настанов партії та комсомолу в галузі виховання і освіти [7, с. 92].

22 квітня 1922 р. колегія Наркомосу УСРР прийняла рішення видавати в Харкові науково-педагогічний журнал «Путь просвещения» – орган Наркомосу УСРР. Ініціатором створення цього журналу був тодішній нарком освіти Г. Гринько.

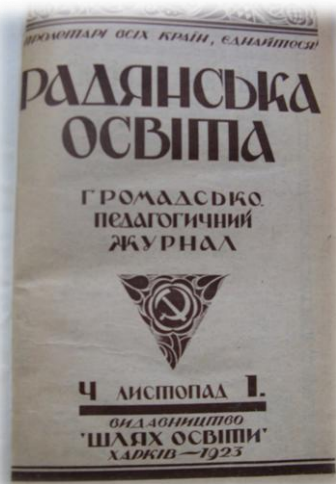
Журнал присвячувався питанням теорії освіти, методології, освітній практиці, побуту, які висвітлювали такі відділи: «Загальний», «Експериментальний», «Побутовий», «Реферативний», «Бібліографічний», «Професійний», «Інформаційний», «Поштовий».

Значну увагу журнал приділяв питанням, пов'язаним з формуванням української системи освіти. Значне місце на сторінках видання було відведено питанню соціального виховання. Журнал, публікуючи статтю теоретика та організатора дитячого руху Е. Гернле «Работа в коммунистических детских группах», розглядає дитячий комуністичний рух як підвалину та рушійний фактор соціального виховання [11, с. 32].

Згодом у зв'язку з переходом тогочасних навчальних закладів на українську мову з 1926 р. російськомовний журнал почав виходити українською мовою під назвою «Шлях освіти», а з

1931 р. журнал перейменовано в «Комуністичну освіту». У 1936 р. редакція журналу була переведена до Києва [7, с. 8].

У листопаді 1923 р. виходить громадсько-педагогічний журнал за редакцією В. Затонського «Радянська освіта» (Харків) при видавництві «Шлях освіти» в Харкові та Наркомосвіті.

Журнал почав виходити в інтересах, головним чином, сільських учителів. Для міських же вчителів був призначений журнал «Шлях освіти», який більше задовольняв інтереси міського висококваліфікованого вчительства, ніж інтереси села. Журнал «Радянська освіта» здебільшого був заповнений авторськими силами самих працівників освіти [5, с. 1–3].

Журнал «Радянська освіта» в 1932 р. припиняє свою самостійну діяльність і об'єднується з журналом «За політехнічну освіту» в новий журнал «Політехнічна школа», який проіснував до 1934 р.

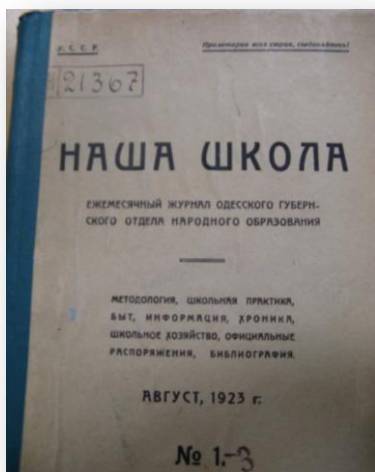
Крім загальнодержавних періодичних педагогічних видань 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. були й регіональні видання: «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922, Артемівськ), «Наша школа» (1923, Одеса) та ін.

Журнал «Просвещение Донбасса» (1922, Артемівськ) – щомісячний орган Донецького Губернського відділу народної освіти.

Журнал ставив перед собою завдання – об'єднати працівників освіти для розв'язання внутрішніх проблем освітніх установ, стати знаряддям колективного досвіду. Редакція журналу прагнула, щоб журнал став центром, навколо якого згуртуються всі живі педагогічні сили, щоб журнал став трибуною для всіх, хто живе проблемами

школи, бібліотек [9, с. 1].

Журнал *«Наша школа»* (1923, Одеса) – щомісячник Одеського губернського відділу народної освіти, що видавався протягом 1923-1925 рр.

Мета журналу – наблизити педагогічну думку до масового працівника. Він присвячувався методології, шкільній практиці, побуту, шкільному господарству, офіційним розпорядженням, бібліографії.

Отже, у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. починають з'являтися періодичні видання всесоюзного, всеукраїнського та регіонального рівнів, які згодом сформувалися в цілісну систему періодичних видань.

Першим спеціальним піонерським періодичним органом була газета *«Юный спартак»* (15 грудня 1922 р., Харків). З 1924 р. для організаторів дитячого руху починає виходити всесоюзний журнал *«Вожатый»* (Москва), а з жовтня 1925 р. – всеукраїнське методичне видання *«Дитячий рух»* (Харків). Серед загальнопедагогічних видань, які з'явилися у УСРР в досліджуваний період, були науково-педагогічний журнал *«Путь просвещения»* (1922) та громадсько-педагогічний журнал *«Радянська освіта»* (1923).

Основними виданнями для організаторів дитячого руху були методичні періодичні видання – всеукраїнський журнал *«Дитячий рух»* (1925–1934) та всесоюзний журнал *«Вожатый»* (1924–1988). На їх сторінках детально відображалися різноаспектні питання розвитку дитячого руху. Зокрема, часописи знайомили читачів з нормативно-правовими документами з організації дитячого руху; висвітлювали історію становлення вітчизняного та зарубіжного дитячого руху, досвід роботи перших дитячих громадських осередків; знайомили читачів із проблемами педагогіки дитячого руху; висвітлювали питання добору керівних кадрів та підготовки організаторів дитячого руху; розкривали значення педагогічної періодичної преси та навчально-методичної літератури для розвитку дитячого руху.

Подальшого дослідження потребують окремі аспекти даної проблеми, зокрема дослідження проблеми соціального виховання у 20-х рр. ХХ ст. у педагогічній періодиці України.

Список використаних джерел

1. Арнаутов В. П'ять років дитячої періодичної преси на Україні / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1927. – № 7–8. – С. 18–21.
2. Басов Н. К 50-летию журнала «Вожатый» / Н. Басов // Народное образование. – 1974. – № 5. – С. 96–98.
3. Басов Н. Ф. Источники исследования истории детского коммунистического движения и создания пионерской организации (1917-1924) / Н. Ф. Басов, И. Г. Гордин // Советская педагогика. – 1976. – № 8. – С. 104–110.
4. Басов Н. Ф. Пионерской периодической печати – 50 лет / Н. Ф. Басов // Начальная школа. – 1974. – № 8. – С. 25–28.
5. Від редакції // Радянська освіта. – 1923. – № 1. – С. 1–5; № 2. – С. 3–4.
6. Журавський А. Дитячій пресі України – 10 років / А. Журавський // Дитячий рух. – 1932. – № 21. – С. 34–37.
7. Зябкин В. Е. Педагогические журналы в становлении советской трудовой школы : монографія / В. Е. Зябкин. – Киев – Одесса : Гол. изд-во издат. объедин. «Вища школа», 1987. – 104 с.
8. Октябрьские всходы. – 1928. – № 17. – 22 с.
9. От редакции // Просвещение Донбасса. – 1922. – № 1–2. – С. 1.
10. Проект тезисов доклада к VI Всеукраинському совещанию о коммунистическом детском движении // Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 7, оп. 1, спр. 320, 91 арк.
11. Ряппо Я. «Шлях освіти» й українська система народної освіти / Я. Ряппо // Шлях освіти. – 1927. – № 5. – С. 30–32.
12. Холмов М. И. Становления советской журналистики для детей : монографія / М. И. Холмов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1983. – 209 с.
13. Що читати // Молодий більшовик. – 1925. – № 5. – С. 93–94.